

ЧАСТ ОТ КОЛЕКТИВНА НАХОДКА С МЕДНИ РАННОВИЗАНТИЙСКИ МОНЕТИ ОТ VI ВЕК ОТ ФОНДА НА НИМ – СОФИЯ

Владимир Пенчев

През 2000 г. от иманяр от Русе, заедно с други монети, полицията е иззела и по-късно предаде на Националния исторически музей – София двадесет медни ранновизантийски монети, които са част от някаква колективна находка¹. Въпросните монети бяха много силно обгорели, като при това някои от тях бяха слепени помежду си. Вследствие на престоя си в земята след обгарянето им, те бяха извънредно силно окислени и корозирали. По повърхността им бяха полепнали частици хоросан. Очевидно тези монети са се намирали в някаква сграда, която е била опожарена и разрушена и чийто руини са ги били затрупали. За голямо съжаление, не можахме да установим нито точното място на намирането на въпросната колективна находка, нито точния брой на влизалите в състава ѝ монети. Единствената информация, с която разполагаме е, че е била открита от иманяри, с помощта на металотърсач, в развалините на някакво “кале” разположено някъде из северните склонове на Централна Стара планина. Можем само да съжаляваме, че не е известно точно кое е това ранновизантийско “кале”, тъй като, както ще видим по-долу, анализът на наличните монети от находката дава възможност

да се определи времето на неговото превземане и разрушаване.

Поради силната си окисленост и корозиралост, за да могат да бъдат максимално точно идентифицирани, монетите трябваше предварително да бъдат почистени. Оказа се, че при някои от тях, поради силното нагряване от пожара, значителни части от повърхностите им са били полустопени. Въпреки това, деветнадесет екземпляра от общо двадесетте монети, можах да бъдат сигурно определени.

Подробното описание на двадесетте монети даваме в следния

КАТАЛОГ

I. Юстин I /518-527/. Константинопол – 7 броя:

1. Лице: Надпис (табл. I, 1). Бюст на императора, с диадема, броня и палудаментум, надясно.

Опако: Таблица II, 1. Диаметър 29-31 мм. Тегло 14,15 г. (Обр. 1)².

2. Лице: Надпис (табл. I, 2). Изображението е като при № 1.

Опако: Таблица II, 2. Диаметър 30-32 мм. Тегло 14,76 г. (Обр. 2)³.

3. Лице: Надпис (табл. I, 3). Изображението е като при № 1.

Опако: Таблица II, 3. Диаметър 26-31 мм. Тегло 12,27 г. (Обр. 3)⁴.

4. Лице: Надпис (табл. I, 4). Изображението е като при № 1.

Опако: Таблица II, 4. Диаметър 31-34 мм. Тегло 16,95 г. (Обр. 4)⁵.

5. Лице: Надпис (табл. I, 5). Изображението е като при № 1.

Опако: Таблица II, 5. Диаметър 29-30 мм. Тегло 18,81 г. (Обр. 5)⁶.

6. Лице: Надпис (табл. I, 6). Изображението е като при № 1.

Опако: Таблица II, 6. Диаметър 24-27 мм. Тегло 9,86 г. (Обр. 6)⁷.

7. Лице: Надпис (табл. I, 7). Изображението е като при № 1.

Опако: Таблица II, 7. Диаметър 23-24 мм. Тегло 8,66 г. (Обр. 7)⁸.

**II. Юстин I или Юстиниан I
(не може точно да се определи)
Константинопол – 1 брой:**

8. Лице: Надпис (табл. I, 8). Изображението е като при № 1.

Опако: Таблица II, 8. Диаметър 21-23 мм. Тегло 6,45 г. (Обр. 8)⁹.

**III. Юстин I
(варваризирана) – 1 брой:**

9. Лице: Надпис (табл. I, 9). Изображението е като при № 1, но е представено много неумело и схематично.

Опако: Таблица II, 9. Диаметър 35-37 мм. Тегло 23,49 г. (Обр. 9).

Обр. 1-8.

**IV. Юстиниан I (период 527-538 г.).
Константинопол – 8 броя:**

10. Лице: Надпис (табл. I, 10). Бюст на императора, с диадема, броня и палудаментум, надясно.

Опако: Таблица II, 10. Диаметър 26-30 мм. Тегло 15,53 г. (Обр. 10)¹⁰.

11. Лице: Надпис (табл. I, 11). Изображението е като при № 10.

Опако: Таблица II, 11. Диаметър 30-32 мм. Тегло 15,60 г. (Обр. 11)¹¹.

12. Лице: Надпис (табл. I, 12). Изображението е като при № 10.

Опако: Таблица II, 12. Диаметър 27-30 мм. Тегло 17,31 г. (Обр. 12)¹².

13. Лице: Надпис (табл. I, 13.). Изображението е като при № 10.

Опако: Таблица II, 13. Диаметър 28-30 мм. Тегло 16,52 г. (Обр. 13)¹³.

14. Лице: Надпис (табл. I, 14). Изображението е като при № 10.

Опако: Таблица II, 14. Диаметър 28-30 мм. Тегло 15,85 г. (Обр. 14)¹⁴.

15. Лице: Надпис (табл. I, 15). Изображението е като при № 10.

Опако: Таблица II, 15. Диаметър 28-32 мм. Тегло 16,12 г. (Обр. 15)¹⁵.

16. Лице: Надпис (табл. I, 16). Изображението е като при № 10.

Опако: Таблица II, 16. Диаметър 29-31 мм. Тегло 17,69 г. (Обр. 16)¹⁶.

17. Лице: Надпис (табл. I, 17). Изображението е като при № 10.

Опако: Таблица II, 17. Диаметър 23-24 мм. Тегло 8,25 г. (Обр. 17)¹⁷.

Обр. 9–14.

15

16

17

18

19

20

Обр. 15–20.

**V. Юстиниан I (период 534-539 г.).
Картаген, клас А – 1 брой:**

18. Лице: Надпис (табл. I, 18).
Бюст на императора, с диадема, броня
и палудаментум, надясно.

Опако: Таблица II, 18. Диаметър
24-26 мм.Тегло 12,49 г. (Обр. 18)¹⁸.

**VI. Юстиниан I (след 538 г.).
Константинопол – 2 броя:**

19. Лице: Надпис (табл. I, 19).
Бюст на императора, с шлем с пера,
диадема и броня, насреща. В дясната
си ръка държи кълбо с кръст, а в ля-
вата-щит с изобразен на него конник.
Вдясно, в полето-кръст.

Опако: Таблица II, 19 (отсечена в
538-539 г.). Диаметър 40-41 мм. Тегло
22,17 г. (Обр. 19)¹⁹.

20. Лице: Надпис (табл. I, 20). Из-
ображението е като при № 19.

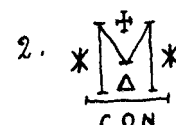

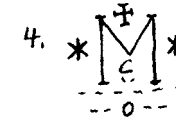
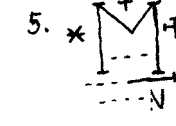
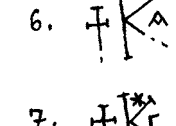
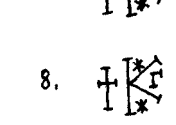
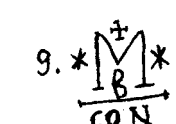
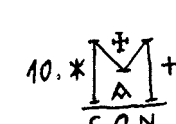

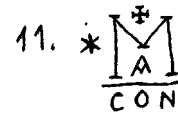
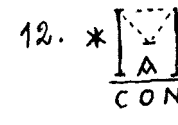
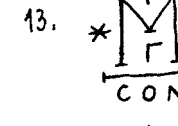
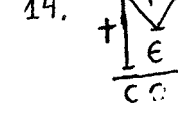
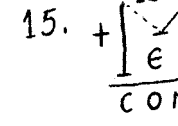
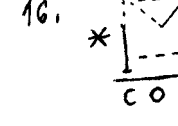
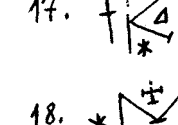
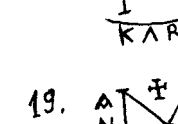
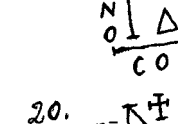
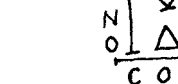
Опако: Таблица II, 20 (отсечена в
539-540 г.). Диаметър 38-39 мм. Тегло
20,59 г. (Обр.20)²⁰.

В запазената част от колективната
находка, която публикуваме понастоя-
щем, влизат 16 фолиса и 4 половин фо-
лиса. Най-късни от тях са двата дати-
рани фолиса на Юстиниан I, отсечени
в константинополската монетарница
(Обр. 19-20). Единият от тях е отсечен
в дванадесетата година от царуването
на този император, т.е. в 538/539 г., а
другият е отсечен в следващата – три-
надесетата година, 539/540 г. Въпреки
че тези две монети са много силно ув-
редени от нагриването в пожара и пос-
ледвалата го корозия, то съвсем ясно

Таблица 1

1. DN IY---- / NVSPPAVC
2. DN IVSTI / NVSPPAVC
3. --N IVSTI / N --- ΔV---
4. DN I---- / NYSPPAVC
5. DN IVSTI / NVSPPAVC
6. DN I---TI / N----AYC
7. DN IVSTI / NYS P----
8. DN IV---- / ----
9. ---VSTI / NVSPPA
10. DN IVSTINI / ANVSPPAVC
11. DN ---- / ANVSPPAVC
12. DN IVS---NI / ANV-----
13. DN IVSTINI / ANVSPPAVC
14. ----STINI / ----
15. ---- / ANVSPP----
16. DN IVSTINI / ----VS P---V---
17. ---- / ANVSPP----
18. ----IANVSPPAG
19. DN IVSTINI / ANVSPPAVC
20. DN IVSTINI / ANVSPPAV--

Таблица 2

1.
2.
3.
4.
5.
6.
7.
8.
9.
10.
11.
12.
13.
14.
15.
16.
17.
18.
19.
20.

личи, че преди да попаднат в земята, те са били почти нови и следователно са участвали в паричното обръщение незначително време. За съжаление, не знаем дали в находката е имало и по-късни монети на Юстиниан I. Но все пак, въз основа на въпросните два датирани фолиса, можем да предположим с много голяма степен на вероятност, че колективната находка е попаднала в земята, а следователно и сградата, в която тя се е намирала, е била опожарена и разрушена, някъде през четиридесетте години на VI в. По това време, нападенията на прабългарите и на славяните в балканските предели на Византийската империя били почти ежегодни. Както пише в своята “Тайна история” Прокопий Кесарийски, “хуни (т.е. прабългари), славини и анти почти всяка година, откак Юстиниан поел властта над ромейте, нападали Илирик и цяла Тракия-сиреч от Йонийския залив, дори до предградията на Византион...”²¹. През 540 г. прабългарите навлезли на широк фронт в пределите на Балканския полуостров, от Адриатическо море до Цариград, като превземали укрепени селища и крепости²². Големи нападения на славяните на юг от Дунава станали през 545, 548, 549, 550 и 551 г. и били съпроводени също с превземането на крепости и разрушаването им²³. Именно някъде през това бурно и опустошително за византийските балкански области, пето десетилетие на VI в. е било опожарено и разрушено и неизвестното ранновизантийско укрепление, от което произхожда разглежданата тук колективна монетна находка.

Най-интересната от двадесетте публикувани понастоящем монети, е “варваризираният” фолис с името на Юстин I (Обр. 9). Той е твърде добре запазен и поради това, ясно могат да се различат характерните особености на неговите надписи и изображения, отличаващи го от оригиналните византийски фолиси от първата половина на VI в. На първо място трябва да се отбележи, че императорското изображение е предадено много примитивно и схематично. Носът е прекалено голям и увиснал надолу. Устните и брадичката са изобразени чрез три хоризонтални чертички, разположени една под друга. Ухото е представено чрез една вдлъбнатинка. Косите са предадени чрез коси вертикални чертички и изглеждат като настръхнали. Диадемата е изобразена значително по-уголемена, в сравнение с тази при оригиналните фолиси на Юстин I, а подробностите от императорското облекло не са предадени. Надписът върху лицевата страна е изписан с големи разкривени букви. Буквата N е предадена като И. Титлата “август” в края на този надпис е изписана само с началната буква A, вместо с обичайното съкращение AVG. Голямата буква M върху обратната страна е с несиметрични очертания, а кръстът над нея е разкривен. Силно разкривена е и нумералната буква B, обозначаваща официната, а буквите CON, обозначаващи монетарницата, са изписани с нееднаква големина.

Тази монета е деветият “варваризиран” фолис от първата половина на VI в., произхождащ от България, който е публикуван в научната лите-

ратура²⁴. От тези девет монети, три са с името на Анастасий I, пет са с името на Юстин I и при една, аналфабетният надпис върху лицевата страна не дава никакво смислено име. Веднага прави впечатление, че досега от българските земи не е известна нито една имитация на медна монета (фолис или негово подразделение) на Юстиниан I. Освен това, доколкото може да се съди по илюстрациите в цитираните по-горе публикации, в стилово отношение тези девет “варваризирани” монети показват доста големи различия помежду си, така че най-вероятно е те да не са били изработвани на едно и също място.

Според нас, три са възможностите относно разрешаването на проблема, къде и от кого са били издавани тези имитационни монети. Първата възможност е, матриците, чрез които те са отсечени, да са били дело на неопитни и полуграмотни или напълно неграмотни гравьори, работили в монетарниците, чиито инициали са изписани върху обратните им страни. Още повече, че не са много редки случаите, когато и при напълно редовни медни монети, отсечени във византийските монетарници през VI в., в надписите върху лицевите страни могат да се открият грешки и неточности²⁵. Но все пак, по стила на своите изображения, оригиналните медни монети, отсечени във византийските монетарници през този период, са значително по-доброкачествени. Освен това, ако разглежданите тук “варваризирани” фолиси бяха произведени в ателиетата на византийските монетарници, то тяхното количество несъмнено би

било много по-голямо и до наши дни щяха да достигнат повече екземпляри от тях. Тези констатации ни карат да отхвърлим първата възможност.

Втората възможност е, зад производството на “варваризирани” фолиси, да стои някаква организирана власт, различна от официалната византийска административна власт²⁶. Без да се спираме подробно на разностранната аргументация, която би могла да се противопостави на тази теза²⁷, ще отбележим само, че подобно на първата, разгледана по-горе възможност и в този случай, ако производството на “варваризирани” фолиси е било организирано и контролирано от някаква власт, то количеството на изработените екземпляри от тях несъмнено би било много по-голямо и до наши дни биха достигнали повече такива монети.

Третата възможност е, въпросните “варваризирани” фолиси да са просто дело на тогавашни (от VI век) частни лица – фалшификатори на монети, работили единствено за своя сметка в балканските области на Византия. Тази възможност може да обясни както значителните различия в стилово отношение между деветте публикувани досега “варваризирани” фолиси, произхождащи от българските земи, така и твърде голямата рядкост на тези монети. През 1966 г., А. Белинджър включва в изготвения от него каталог²⁸ “варваризиран” фолис с името на Анастасий I, отсечен от една и съща двойка монетни матрици с един от деветте упоменати тук екземпляра, произхождащи от България. Още тогава, в краткия си комен-

тар относно тази монета, той я определя като “тогавашен, т.е. от VI в., фалшификат”²⁹.

В светлината на гореизложеното смятаме, че именно тази, третата възможност, е най-логична и следователно, откриваните в България “варваризирани” фолиси от първата половина на VI в. трябва да се разглеждат като тогавашни фалшификати, дело на частни лица-фалшификатори, изработвали и разпространявали тук, на Балканите, независимо един от друг, своята незначителна по обем продукция.

По-горе споменахме, че досега не е публикуван “варваризиран” фолис или негово подразделение, с името на Юстиниан I, произхождащ от България. И както вече посочихме, от деветте обнародвани “варваризирани” фолиса, три са с името на Анастасий I, пет са с името на Юстин I и при един не може да се прочете никакво смислено име. На пръв поглед изглежда, като че ли тези фалшиви монети са били изработвани през управлението на Анастасий I и най-вече през това на Юстин I. Но още през 1987 г., при публикуването на единия “варваризиран” фолис с името на Анастасий I, Г. Жеков установи, че инициалите на монетарницата, изписани върху обратната му страна, предават името на града като Теополис, а не като Антиохия³⁰. Както съвсем правилно констатира този автор, не е възможно въпросната монета да е била отсечена по времето на Анастасий I (491-518 г.), тъй като град Антиохия е бил преименуван на Теополис едва след разрушителното земетресение от 528 г.³¹ Следователно, въпросният “варваризиран” фолис

с името на Анастасий I, всъщност е бил отсечен най-рано по времето на Юстиниан I.

Публикуваният понастоящем от нас “варваризиран” фолис с името на Юстин I (Обр. 9) е много добре запазен, разбира се като се абстрахираме от уврежданията, причинени му от нагриването в пожара и от последващата корозия при престоя му в земята. По своята степен на запазеност, той е еднакъв с двата датирани фолиса на Юстиниан I (Обр. 19-20) и се различава съществено от оригиналните фолиси на Юстин I (Обр. 1-5), влизащи в състава на публикуваната тук част от находката. При последните, има ясно видими следи от износване, получени в резултат на продължително участие в монетната циркулация. Следователно, можем с голяма степен на вероятност да приемем, че публикуваният тук “варваризиран” фолис с името на Юстин I, е бил отсечен по времето на Юстиниан I и то много по-близо до момента на попадането на колективната находка в земята, отколкото до началните години от царуването на този император.

Според нас, “варваризираните”, т.е. фалшивите фолиси от първата половина на VI в., откривани в днешните български земи, са били изработвани по времето на Юстиниан I, а не по време на царуванията на императорите Анастасий I и Юстин I, чиито имена са изписани върху тях. Изглежда, че контролът от страна на византийската финансова администрация е бил по-стриктен по отношение на това, да не се фалшифицират фолисите на управляващия в момента император (в

случая тези на Юстиниан I), отколкото фолисите на неговите предшественици, намиращи се все още в циркуляционната среда. Именно поради това, фалшификаторите са избягвали да фалшифицират фолисите на Юстиниан I.

Установено е вече, че с извършването на реформата в медното монетосечене на Византийската империя, през дванадесетата година от царуването на Юстиниан I (538-539 г.) и с въвеждането в обръщение на новите, реформени и датирани фолиси и техните подразделения, от циркуляционната среда не са били изтеглени старите, дореформени фолиси и подразделенията им, а именно тези на Анастасий I, на Юстин I и от недатираните емисии на самия Юстиниан I³². Изглежда, че византийските финансови власти не са извадили от паричното обръщение въпросните по-стари фолиси и техните подразделения, тъй като производството на нови, реформирани медни монети не е било в състояние да задоволи изцяло нуждите от нискостойностни платежни средства³³. Най-вероятно, именно тази конюнктура е създала необходимите благоприятни условия за фалшификаторите, да произвеждат и реализират своята забранена продукция. Следователно, най-логично е да отнесем производството на разглежданите тук “варваризирани” или по-точно казано, фалшиви фолиси, към периода след 538-539 г. от царуването

на Юстиниан I, а не към времето на управленията на императорите Анастасий I и Юстин I, чиито имена са изписани върху тях.

Друга интересна монета от състава на публикуваната понастоящем част от колективна находка, е фолисът на Юстиниан I, отсечен в монетарницата на град Картаген (Обр. 18). Екземпляри от изработваните през VI в. в картагенската монетарница медни византийски монети се откриват много рядко в днешните български земи³⁴. Смята се, че производството на тази монетарница по времето на Юстиниан I, е имало за предназначение преди всичко да задоволява нуждите на намиращите се в Северна Африка византийски военни части³⁵. А един немалък дял от тези войски се е състоял от войници, произхождащи от Тракия³⁶. Предполага се, че при своето завръщане обратно по родните си места, те са донесли със себе си откриваните понастоящем в България картагенски медни монети на Юстиниан I и са ги включили в местната циркуляционна среда³⁷. Фолисът на Юстиниан I, влизащ в състава на нашата колективна находка, е от най-ранните емисии на картагенската монетарница, която е била основана скоро след отвоюването на този град от вандалите, в 534 г. Най-общо, отсичането на нашата монета може да се датира някъде през периода 534-538/539 г.³⁸ Недълго след изработването си, тя е била пренесена в тракийските земи.

БЕЛЕЖКИ

- 1 Монетите са заведени в основния нумизматичен фонд на музея под инвентарни номера 34211 – 34230.
- 2 A. Bellinger. Catalogue of Byzantine Coins in the Dumbarton Oaks Collection and in the Whittemore Collection, vol. I. Washington, 1966, p. 39, № 8 с.
- 3 A. Bellinger. Op. cit., p. 40, № 8 d.
- 4 Ibidem, p. 40, № 8 e.
- 5 Ibidem, p. 40, № 8 e.
- 6 Ibidem, p. 40-41.
- 7 Ibidem, p. 42, № 14 a.
- 8 Ibidem, p. 43, № 15 с.
- 9 Ibidem, p. 43, № 15 с или p. 81, № 33 b.
- 10 Ibidem, p. 78, № 28 a.
- 11 Ibidem, p. 78, № 28 a.
- 12 Ibidem, p. 78, № 28 a.
- 13 Ibidem, p. 79, № 28 с.
- 14 Ibidem, p. 79, № 29 a.
- 15 Ibidem, p. 79, № 29 a.
- 16 Ibidem, p. 78-79.
- 17 Ibidem, p. 81, № 33 с.
- 18 Ibidem, p. 161, № 283.
- 19 Ibidem, p. 84, № 37 d.
- 20 Ibidem, p. 85-86, № 38 d.
- 21 ГИБИ, т. II. С., 1958, с. 151.
- 22 История на България, т. 2. С., 1981, с. 63.
- 23 Пак там, с. 33.
- 24 Останалите осем са издадени в следните публикации: Й. Юрукова. Варварски подражания на византийски бронзови монети от VI в. Археология, 1, 1965, с. 21-23 (5 броя); Г. Жеков. Две имитации на византийски медни монети от VI в. Нумизматика, 1, 1987, с. 22-24 (2 броя); Д. Владимирова-Аладжова. Още за варварските имитации в монетното обръщение през VI в. Нумизматика и сфрагистика, 1, 1998, с. 70-74 (1 брой).
- 25 Например, особено често сгрешени надписи върху лицевите страни на фолиси от VI в. могат да се открият всред продукцията на монетарницата в Антиохия – за такива фолиси на Анастасий I и на Юстин I, виж A. Bellinger. Op. cit., p. 32, № 45 с, 1; p. 53, № 47 a, № 48 b.
- 26 Изказано е предположението, че е най-вероятно откриваните в българските земи “варваризирани” фолиси от VI в. да са били изработвани в “монетарница (или монетарници) извън пределите на Византия, която ги е произвеждала и е била контролирана от някое от съседните на империята племена. Целта на това производство вероятно е била приобщаване към търговията с византийските области” – Г. Жеков. Цит. съч., с. 24.
- 27 Би могло например веднага да се зададе въпросът, кое от съседните на Балканските провинции на Византия племена, през първата половина на VI в., е достигнало

- в своето общественоекономическо развитие до такава степен, че да може да осъществи собствено монетно производство, пък било то и имитационно.
- 28 А. Bellinger. Op.cit., p. 140, № 213 ; pl. XXXVI, 213. За съжаление, не е известно къде е била намерена тази монета.
- 29 Ibidem, p. 140, бележка 213.
- 30 Г. Жеков. Цит.съч., с. 22.
- 31 Пак там, с 22-23.
- 32 В. Пенчев. Колективна находка от медни византийски монети от VI в., намерена при разкопките на Никополис ад Нестум. Нумизматика, 4, 1988, с. 31.
- 33 На това обстоятелство се дължи фактът, че болшинството от медните фолиси и техните подразделения, сечени при Анастасий I, Юстин I и Юстиниан I (от периода 527-538 г.), които се откриват в днешните български земи, са полуизтрити поради продължителното им участие в монетната циркулация.
- 34 За това виж Й. Юркова. Дейността на картагенската монетарница и циркулацията на картагенски монети в нашите земи през VI в. Археология, 1, 1964, с. 9, където са дадени описанията едва на девет екземпляра такива монети, произхождащи от България. Една друга медна монета (половин фолис), отсечена в Картаген, влиза в състава на голямата колективна монетна находка, намерена при археологическите разкопки на Никополис ад Нестум – В. Пенчев. Цит. съч., с. 28.
- 35 Й. Юркова. Дейността на ..., с. 8-9.
- 36 Пак там, с. 7 и цит. там литература.
- 37 Пак там, с. 9.
- 38 А. Bellinger. Op. cit., p. 161, № 283.

PART OF A HOARD OF COPPER EARLY BYZANTINE COINS
FROM THE 6TH CENTURY, FROM THE COLLECTION OF
THE NATIONAL MUSEUM OF HISTORY, SOFIA

Vladimir Penchev

Summary

The paper concerns 20 copper early Byzantine coins, part of a never-seen hoard. It was found in 2000 by treasure-hunters in the ruins of an unidentified medieval fortress in Central Stara planina. All coins are heavily damaged, evidently by fierce heating as they were found in the ruins of a building, destroyed by a huge fire.

The latest coins in the hoard are two dated folisis of Justinian I, struck in the mint of Constantinople. The first folis was issued in the twelfth year of that emperor's rule (538–539), the other – in the thirteenth year of his reign (538–540). These two coins allow to suggest with greater precision the time the hoard was possibly deposited underground and the event that caused the fire and the demolition of the building – sometime in the 540s, when the incursions of the Bulgarians and the Slavs into the Balkan territories of the Byzantine Empire became almost a yearly occurrence.